

Locul și însemnătatea răscoalei din 1907 în istoria modernă a României

Nicolae Copoiu

Nici o carte de istorie a României moderne nu poate să ignore sau să minimalizeze fenomenul *răscoalelor țărănești*.

Importanța cunoașterii acestora este atât de necesară încât nici celelalte evenimente din istoria țării nu pot fi înțelese fără a se ști de ce s-au răscolat țărani, ce obiective au urmărit prin răscoale și ce consecințe au produs acestea, îndeosebi marea răscoală din 1907. Răscoalele nu au fost — imaginea s-a mai folosit — niște fulgere pe un cer senin, ci acumulări de numeroși nori întunecoși care prevesteau marile descărcări ce au urmat. Din acest punct de vedere, răscoala din 1907 nu poate fi socotită un eveniment grandios dar limitat la anul 1907, sau numai la țărănime, ci dimpotrivă trebuie să se ia în considerare ecourile lui care s-au reverberat cu mult dincolo de inșeși termenele de pedeapsă a țăranilor condamnați și pe întreaga suprafață a vieții social-politice și economice a României moderne.

De aceea primul lucru care trebuie precizat în legătură cu locul și însemnătatea răscoalei țărănești din 1907 în dezvoltarea României moderne este că elementele definitorii ale consecințelor răscoalei nu trebuie căutate numai în anii *imediat* următori acesteia.

Pentru a înțelege dimensiunile social-economice și politice ale răscoalei din 1907 trebuie să se ia în considerare situația țărănimii cu exact o jumătate de secol înainte, adică de la Adunările ad-hoc, din 1857. În ambele adunări, țărănimea a fost *reprezentată* — de 14 deputați în Moldova și 17 în Țara Românească. O asemenea reprezentare a țărănimii în parlamentele românești nu s-a mai produs pînă după primul război mondial. Așadar, timp de peste șapte decenii țărănimea a fost eliminată ca factor politic al țării, deși în Adunările ad-hoc reprezentanții ei dovediseră un înalt simț patriotic și politic. „Dacă noi țăranii români, spunea unul dintre aceștia, C. Tănase, am votat să nu cercetăm trebile dinăuntru ale țării și dacă stăruim în această hotărîre, aceasta nu o facem nici din neștiință, nici de frică să nu pierdem vreun folos oarecare, dar din dorința fierbinte ca să nu vătămăm noi înșine autonomia țării noastre”. Așadar, în zorii creării statului român modern, țăranul român punea mai presus de problemele sale social-economice apărarea marilor aspirații ale țării — unirea și independența națională. „Noi, țăranii plugari români, care sintem partea cea mai numeroasă, avem dreptul netăgăduit să luăm parte la viitoarele

„Viitorul social”, an. VI, nr. 1, p. 17 — 28, București, 1977.

Adunări care vor alcătui constituția țării și legămintele ei lăuntrice”¹. Aceste cuvinte rostite în cadrul aceleiași alocuțiuni din 1857 au rămas ca un angajament al țărănimii pe care forțele politice dominante *l-au interzis* cu desăvîrșire în perioada următoare. Țărănimea, care a adus o contribuție atît de generoasă la marile acte ale creării și întăririi României moderne — la Unirea din 1859, la războiul pentru cucerirea independenței depline din 1877—1878, a fost înlăturată din viața politică a țării.

Speranța exprimată de Constantin Tănase că țăranii vor participa la alcătuirea Constituției și a viitoarelor legiuri ale țării a rămas neimplinită. Constituția din 1866, alcătuită în grabă din motive și rațiuni politice externe, a înlăturat prin prevederile ei electorale țărănimea din viața politică a țării. Marele istoric Nicolae Iorga așeza, din acest punct de vedere, constituția din 1866 alături de Regulamentul organic: „Regulamentul organic și constituția de la 1866 au despoiat pe țărani de dreptul de a conduce țara”², declara el în parlament, în 1914.

Aceasta este una dintre principalele cauze, fără îndoială nu singura, care au generat răscoalele țărănimii din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, ce au culminat cu 1907. Răscoala rămăsese o formă de exprimare a cuvîntului țărănimii, refuzat oficial în parlamentele țării. Într-un chip, aproape inexplicabil la prima vedere (dar explicabil prin stabilitatea regimului politic existent în România în acea vreme), un masacu atît de sîngeros, patronat de un guvern și un partid, *nu* a înlăturat definitiv acest partid din viața politică a țării, nu l-a compromis imediat ca factor de conducere. Dimpotrivă, partidul liberal, arogîndu-și unele veleități reformatoare, a continuat să guverneze încă mulți ani țara. Semnificativ apare, de asemenea, faptul că, deși țăranii fuseseră împinși la răscoală de o nestăvilită *nevoie de pămînt*, guvernul liberal nu a catadixit cel puțin să anunțe, dacă nu să realizeze, o reformă agrară, cu improprietărire a țăranilor, *decît șase ani mai tîrziu*. În ce privește realizarea unei asemenea reforme, ea va avea loc, în condițiile avîntului revoluționar de la sfîrșitul primului război mondial.

Cauza acestei întîrzieri, a punerii la ordinea zilei a cel puțin unui mijloc de rezolvare a problemei țărănești stă — după părerea noastră — în absența unui *exponent politic al intereselor țărănimii*. Cu excepția partidului clasei muncitoare — care însă nu a avut nici un deputat în parlamentele din anii 1907—1919 — partidele reprezentate în parlament abordau problema țărănească *din afara țărănimii*. Aici se poate observa ce consecințe uluitoare a avut lipsa *oricărei* organizații politice a țărănimii. Această masă uriașă a poporului nu a putut fructifica eroismul său revoluționar, plătit cu atîta sînge, din cauza absenței unui *exponent politic*, a unui purtător de cuvînt, a unui conducător.

De aceea, fără să se conteste o anumită însemnătate legiurilor agrare pe care le-a adoptat guvernul liberal în anii 1907—1908, se poate aprecia că urmările răscoalei nu constau în aceste legi, ci în ceea ce se va realiza într-o perioadă de timp mai îndelungată. Căci dacă în primul moment

¹ Dimitrie Sturdza, *Însemnătatea Divanurilor ad-hoc din Iași și București în istoria renașterii României*, București, 1912, citat după *Magazin istoric*, nr. 6, 1975, p. 15.

² Dezbaterile Adunării Deputaților, 1913—1914, p. 121, 122.

³ Vezi și „Anale de istorie” nr. 2, 1970, p. 166.

nici un partid al claselor conducătoare, vinovate de vărsarea de sînge în 1907, nu a fost înlăturat din viața politică, în realitate *răscoala* a fost unul dintre factorii cei mai hotărîtori, alături de luptele clasei muncitoare, care au dus la compromiterea iremediabilă a *regimului politic*, sub dominația căruia se putuse produce înapușarea nemiloasă a mii de țărani, un adevărat război civil, prin proporțiile atinse de lupta de clasă între țărani și moșieri. Și, cu toate că, în timpul răscoalei, guvernării s-au elătinat deși s-au menținut în picioare, lovitură primită a produs o anume cotitură, mai puțin vizibilă la început, în direcția recunoașterii *gravității* situației țărănimii, adică a masei mari a poporului român, în condițiile structurilor social-economice și politice existente.

Guvernul liberal, condus după 1908 de proaspătul prim-ministru I. I. C. Brătianu, a adoptat o serie de legi și măsuri, destul de palide însă pentru a putea schimba, cu ajutorul lor, în chip real condițiile de viață și muncă ale țărănimii. Nici Casa rurală, prin care se intermedia vânzarea de moșii către țărani, nici restrîngerea dreptului de arendare nu au putut și nici nu puteau să rezolve problema țărănească. Dar dacă guvernarea liberală, de bine de rău, a manifestat un oarecare interes pentru țărănime — aceasta fiind și o urmare a extinderii influenței sale, prin intermediul băncilor populare în lumea țăranilor înstăriți —, guvernarile conservatoare din anii 1911—1913 au considerat chestiunea țărănească, pur și simplu, închisă. Prin această indiferență, ca să nu spunem ostilitate, pentru problema îmbunătățirii situației țărănimii, partidul conservator și-a anticipat pieirea, căci a obligat partidul liberal să se distanțeze de partidul moșierimii, iar distanța s-a mărit așa de mult, încît se poate spune că, dacă nu chiar în primii ani după 1907, oricum înainte de izbucnirea primului război mondial, coaliția celor două partide ale clasei dominante, care alternau la putere de o jumătate de secol, aproape că nu mai exista.

Lovitura de grație fusese dată de marea răscoală a țăranilor, care pusese sub semnul întrebării viabilitatea regimului politic existent și afirmase necesitatea unor schimbări social-economice și politice pentru a crea țărănimii condiții de muncă și viață care să nu mai genereze asemenea explozii de nemulțumiri, ca în 1907.

Una dintre problemele fundamentale ale istoriei moderne a României o constituie, fără îndoială, relația dintre dezvoltarea mișcării muncitorești și mișcarea țărănească, aceasta din urmă, exprimată periodic prin răscoale, care au culminat cu marea ridicare a țărănimii din primăvara anului 1907. Fără să ne oprim aici asupra tuturor momentelor de interferență dintre cele două mișcări, este necesar să subliniem că singurul partid politic din România modernă care a manifestat un interes major față de „chestia țărănească” a fost partidul clasei muncitoare, creat în 1893. Faptul este cu atît mai semnificativ, cu cît, în genere partidele muncitorești din Europa și forul internațional al acestora — Internaționala a doua, socialistă —, se plasau pe o poziție contrară, aceea de a nu lua în considerare mișcările țărănești, de a considera că problemele care frămîntau țărănimea cădeau alături de obiectivele luptelor proletariatului.

În România atitudinea socialistilor față de țărănime a fost, din capul locului, deosebită. Încă din 1876, tînărul revoluționar Nicolae Codreanu, apreciînd posibilitățile unei revoluții sociale în România, scria că „țăranii români... așteaptă să apară din nou un român revolu-

ționar Vladimirescu care să-i organizeze și să-i conducă împotriva boierilor și a ciocoilor”⁴. Această afirmație, făcută la numai un deceniu după reforma agrară înfăptuită de Cuza, arată că reprezentanții noului curent social-politic socoteau că problema țărănească nu fusese rezolvată prin reforma din 1864. Atrage atenția, de asemenea, locul însemnat pe care îl ocupă analiza situației țărănimii în primul document programatic al socialismului românesc *Ce vor socialiștii români?* Dealtfel socialiștii români, delegații partidului social-democrat al muncitorilor din România au ridicat problema — de o mare însemnătate atât teoretică, cât și practică — și la congresele internaționale socialiste, a necesității folosirii potențialului revoluționar al țărănimii și implicit a organizării politice a acestuia de către partidul socialiștilor⁵. În acest sens, partidul clasei muncitoare a acționat în mod concret, încă din ultimii ani ai secolului trecut, cînd a hotărît să organizeze cluburi socialiste la sate. România a fost, în felul acesta prima țară din lume unde partidul social-democrat a organizat peste 300 de cluburi socialiste în lumea satelor. Pe plan național cluburile țărănești create de socialiști, au fost primele organizații politice ale țărănimii din România. Obiectivele acestor cluburi erau foarte largi privind, pe de o parte, educația politică și culturală a țăranilor, iar pe de altă parte antrenarea lor la lupta împotriva exploatării moșieresti. Tocmai de aceea clasele dominante au întreprins acțiuni drastice de reprimare și desființare a cluburilor țărănești, deși aceste măsuri contraziceau spiritul și litera constituției de atunci a țării.

În ajunul mării răscoale din 1907, proletariatul organizat, prin organele sale de presă, dezvăluia situația economică și politică deosebit de grea a țărănimii. Semnalînd iminența izbucnirii răscoalelor, socialiștii sfătuiau pe soldați să nu se supună ordinelor care i-ar fi obligat să tragă în țărani răsculați. „Țevile în pămînt sau în pieptul călăilor”. Această lozincă a fost lansată prin ziarul „România muncitoare” încă din 1906 și în zilele luptelor înverșunate ale țărănimii, din martie 1907.

Este un fapt istoric de necontestat, că în lunga istorie a răscoalelor țărănești, în 1907, pentru prima oară, o forță politică organizată — mișcarea socialistă și sindicală a clasei muncitoare — s-a aflat alături de țărănime, atât prin documente publice, cât și prin acțiuni concrete de sprijin și solidarizare.

În articolele și manifestele din presa muncitorească, în cuvîntările rostite la mitingurile muncitorești, conducători ai proletariatului infierau regimul social-politic care provocase răscoala și pe guvernanții burgheziei și moșierimii care dezlănțuiseră un adevărat război împotriva țărănimii. Cîteva rînduri din articolul „În fața primejdiei...” se regăsesc, sub forma imaginii, în pamfletul lui Caragiale *Din primăvară pînă-n toamnă*, publicat în același an: „Țăranul răsculat zdruncina clădirea așezată pe spinarea lui suferitoare; coaja de poleială subțire începea să crape și să lase în toată goliciunea ei, și în vederea lumii întregi, rana adîncă, mizeria neagră, durerea groaznică și nepotolită a norodului muncitor”⁶.

⁴ Stelian Neagoe, *Nicolae Codreanu*, București, Edit. politică, 1970, p. 87, 88.

⁵ Nicolae Copoiu, *Socialismul european și mișcarea muncitorească și socialistă din România*, București, 1971, p. 71, 72.

⁶ „România muncitoare”, nr. 3 din 18-25 martie 1907.

Un alt articol, intitulat *Destul*, după ce relatează scene zguduitoare din timpul represiunii, exprimă încrederea în ridicarea țărănimii la nivelul unei forțe conștiente și organizată. „Trebuie să înceteze chinuitoarea priveriște ce ni se ridică înaintea ochilor noștri; un popor întreg trântit la pământ și bătut. Nu se gîndesc guvernanții noștri că... mai tirziu, cînd țărani vor deveni o forță conștientă și organizată, o forță politică, vor căuta să-i tragă la răspundere și amarnică le va fi pedeapsa?”⁷.

La marele miting al muncitorimii bucureștene din ziua de 11 martie 1907, M. Gh. Bujor, unul din conducătorii mișcării socialiste, a rostit o cuvîntare, plină de dragoste față de poporul răscolat și încărcată cu o bogată substanță istorică: „Răscoalele de astăzi sînt materializarea suferinței de veacuri a țărănimii, a acestei țărănimii care nu a avut nici cultura spre a-și spune altfel păsul, nici presa unde să-și arate doleanțele, nici libertatea de a se întruni, nici reprezentanții săi în parlament... *Răscoalele, pe lângă alte urmări, vor avea și pe aceea că vor dezvolta conștiința solidarității de interese ce există între exploatatul de la orașe și cel de la țară, vor strînge legăturile între acești exploatați, le vor da același ideal și vor constitui același mare partid al muncii*”⁸.

Prin aceste cuvînte, rostite în chiar focul răscoalelor, cel ce le rostea dovedea o profundă înțelegere marxistă a dezvoltării societății românești o cunoaștere la fel de profundă a forțelor ei motrice și a perspectivelor acestora de afirmare.

În săptămîinile răscoalei, în mai multe localități, cum au fost Pașcani, Buhuși, Galați — muncitorii s-au solidarizat în diferite forme cu țărani răscolți. Clasa muncitoare organizată în cercuri socialiste și sindicate au contribuit în mod decisiv la crearea unui curent puternic în opinia publică în rîndul intelectualilor îndeosebi, de simpatie pentru lupta dreaptă a țărănimii.

Partidul clasei muncitoare din România, care înainte de 1907 susținuse lupta țărănimii pentru îmbunătățirea situației sale, a cerut după răscoală *exproprierea silită a moșierimii*. Într-un studiu consacrat *Chestiei agrare* din România, revista „Viitorul social” scria, sub semnătura lui Cristian Racovski, în toamna anului 1907: „Chestiunea agrară în România considerată în întregimea ei, nu-și va găsi soluția finală decît în formula socialistă: în socializarea tuturor mijloacelor de producțiune, inclusiv pămîntul. Agricultură, deși într-un mod mai puțin vădit, se îndreaptă, prin puterea evoluției capitaliste, către aceleași forme economice ca și industria. Pentru ca agricultura română să poată apuca în direcția aceasta, ea trebuie să fie pusă în condițiuni de existență și de dezvoltare, cel puțin asemănătoare cu acele din statele mai înaintate. Pentru aceasta, trebuie să ducem pînă la capăt reforma începută în anul 1864, și lăsată neisprăvită”. În continuare era arătat modul cum concepea autorul, în numele socialismului să se efectueze această desăvîrșire a procesului de transformări în direcția burghezo-democratică, al cărui început îl marcase revoluția din anul 1848. „Nu va rămîne în picioare decît o singură soluție, aceea a expro-

⁷ „România muncitoare”, nr. 5 din 10—17 iunie 1907.

⁸ Ibidem., din 18—25 martie 1907.

prierii forțate a marii proprietăți. Chestiunea dacă statul trebuie să facă aceasta prin răscumpărare sau prin confiscare, e o chestiune de împrejurări"⁹ (Subl. ns. — N.C.).

Organizațiile clasei muncitoare — Uniunea socialistă, Comisia generală a sindicatelor — au contribuit la păstrarea amintirii răscoalei țărănești din 1907 în conștiința publică românească. În numărul special al gazetei „România muncitoare” din martie 1909, consacrat evocării evenimentelor din primăvara anului 1907, se scria: „Poporul român trebuie să păstreze o amintire neștersă acestor vremuri de durere și de sînge. Pentru el săptămîna cuprinsă între 13—21 martie (1907), *adevărată săptămîină roșie*, trebuie să fie o dată sfîntă, pe care s-o sărbătorească cu mai multă cinstire și înălțare sufletească decît toate datele calendarului”¹⁰.

Într-un studiu, publicat în revista „Convorbiri sociale”, în 1916, M. Gh. Bujor așeza marea răscoală a țăranilor din 1907, în rîndul marilor evenimente revoluționare din epoca modernă, alături de revoluțiile din 1848, de Comuna din Paris, de revoluția rusă din 1905¹¹.

O îndelungată „gestație”, începută încă din ultimele decenii ale veacului trecut, pe care clasele conducătoare se străduiau s-o ascundă, dar pe care clasa muncitoare prin partidul ei a dezvăluit-o încă de atunci — așa cum avea s-o confirme în chip tragic marea răscoală țărănească din 1907 — a pregătit și, în ultimă instanță, a *impus* guvernanților luarea în considerare a *necesității* introducerii unor reforme. Este drept că partidul liberal care și-a luat această sarcină, în primul rînd sub amenințarea pericolului repetării anului 1907, și-a anunțat intențiile cu alaiul demagogic specific moravurilor politice ale vremii. Nu este însă mai puțin adevărat că, lăsînd de o parte învelișul demagogic al campaniei „reformelor” din 1913—1914, în timpul căreia liberalii au căutat, în mod firesc, să extragă un capital politic cît mai mare, oameni cu clarviziune politică din acest partid cereau cu energie înfăptuirea unei reforme agrare.

Reforma agrară — o improprietărire a țăranilor, chiar și incompletă devenise un imperativ după anul 1907. Fie că recunoșteau direct, cum o făceau unii deputați în parlament — fie că evitau să amintească de spectrul anului 1907 dar îl aveau permanent în minte — în toate cazurile, pericolul repetării marii răscoale era viu în conștiința multora. . . „De la 1907 pînă astăzi, spunea Iorga în Parlament, cu toată dorința noastră... de a închide chestiunea rurală cu reformele de la 1907... au trecut cîtiva ani și... alte evenimente au readus-o din nou la suprafață și, ca și în primul moment, cu aceeași putere”¹². Problema țărănească a căpătat alte dimensiuni în perspectiva dezvoltării mișcării muncitorești, a întăririi influenței partidului clasei muncitoare în viața social-politică a țării. Faptul acesta era recunoscut chiar de un adversar al socialistilor cum era Vintilă Brătianu care, în 1913, scria că „uitarea învățămintelor ce ar fi trebuit să tragem din revolta de la sate din 1907 se agravează prin faptul că în viitor trebuie să ținem seama și de masele muncitoare de la orașe, mai lesne de aprins

⁹ „Viitorul social”, nr. 2, septembrie 1907, p. 147.

¹⁰ „România muncitoare”, nr. 1, 2, 3 din 1, 5, 8 martie 1909.

¹¹ Martie, luna revoluțiilor, în „Convorbiri sociale”, nr. 5, martie 1916.

¹² Dezbaterile Adunării Deputaților, 1914—1915, p. 87—88.

și de revoltat... Grevele, mișcarea sindicalistă sint probe evidente ale acestei mișcări”¹³.

Un biograf al lui Ionel Brătianu atribuia acestuia declarația că, dacă s-a decis să dea *ceva* de bună voie țăranilor, a făcut-o pentru a nu fi silit mai tirziu să le dea de nevoie mai mult sau ca să nu ajungă să-și ia, ei singuri, oricît¹⁴.

Numai aparent poate fi considerată reală afirmația că ecoul în timp al răscoalei din 1907 a fost îngropat de cei interesați, de cercurile conducătoare ale României de la începutul veacului nostru: oricît de puțin s-au referit în mod direct la evenimentele din 1907 guvernânții țării din deceniul următor, în fapt ei au rămas marcați de răscoala țăranilor și preocuparea de a evita în viitor asemenea coliziuni sociale a devenit constantă și chiar obsesivă. „Eu care am văzut două răscoale, de la 1888 și de la 1907, mă cutremur și mă îngrozesc ce s-ar întimpla dacă am mai avea o răscoală în anul 1914”¹⁵, declara un reprezentat al partidului conservator în parlamentul din 1914.

Elementul principal de la care porneau ideologiile liberali în argumentarea necesității expropriării unei părți a marii proprietăți, în scopul împroprietăririi țăraninii era repartizarea proprietății asupra pămîntului la data aceea, creșterea spectaculoasă a marii proprietăți în detrimentul proprietății țăărănești: din 7 280 000 ha de pămînt arabil cit erau în vechea Românie, 1 015 302 familii țăărănești stăpîneau 3 359 695 ha (în loturi de pînă la 10 ha) iar 4 171 de moșieri stăpîneau 3 648 505 ha (în loturi de peste 100 ha). Și mai semnificativ era faptul că 1 563 mari proprietari dețineau 3 001 473 ha!¹⁶. În fond, tocmai această repartizare a proprietății determina și configurația sistemului politic în cadrul căruia, partidul conservator format din cîteva mii de moșieri era socotit un mare partid și chemat periodic de rege să conducă țara. Ca să poată guverna un asemenea partid era nevoie de un sistem electoral adecvat, adică închis maselor largi de țărani. Dar dacă în a doua jumătate a veacului trecut o asemenea „practică” era posibilă, evoluția raporturilor de clasă a făcut ca o asemenea situație să devină neconvenabilă însăși partidului burgheziei. „Partidul liberal, scria revista „Viitorul social”, în 1914, care reprezintă și numărul mai mare și categorii sociale noi și mereu în creștere ca putere și însemnătate în stat, nu poate tolera forma juridică învechită care stingherește dezvoltarea puterii lui: legea electorală în ființă dă aceiași putere celor 15 000 de boieri și oameni de-ai lor din colegiul I ca și celor 35 500 de alegători din colegiul al II-lea care țin direct sau indirect de partidul liberal”¹⁷.

Arătînd că liberalii — care se solidarizaseră cu conservatorii-moșieri în 1907 în apărarea marii proprietăți, — nu vor mai repeta această greșală — Stere sublinia pericolul pentru „întreaga pătură conducătoare” în cazul întîrzierii realizării reformelor. „Dacă nu-l vom realiza (programul de reforme — N. C.) ne ducem la sinucidere. Vom dispărea de pe arena vieții

¹³ Vintilă Brătianu, *Crize de stat 1901—1907—1913*, p. 21.

¹⁴ Hyperion (St. Antim), *Ion I.C. Brătianu, un studiu politic*, București, 1918, ed. II, p. 46.

¹⁵ Dezbaterile Adunării Deputaților, 1914—1915, p. 58.

¹⁶ Idem, 1913—1914, p. 81.

¹⁷ „Viitorul social”, nr. 10, mai 1914, p. 465.

noastre politice”¹⁸. În cadrul aceluiași dezbateri parlamentare, deputatul liberal C. Banu infiera în termeni vehemenți osificarea concepțiilor partidului conservator care se opunea reformelor. „E cu neputință, spunea el, să mai asistăm nepăsători la priverile ce se desfășoară de atita timp înaintea ochilor noștri: convulsii periodice jos, agonie sus. Vă convine decorul de viață socială, decorul de viață politică, decorul de viață culturală pe care îl avem? Dar aceasta este o viață care ne duce cu gândul la cetățile de carton ale lui Potemkin”¹⁹. Energia pledoariei acestui deputat care cerea o dată cu improprietărea țăranilor și „lărgirea bazei electorale” pentru a se adăoga „un element nou de vitalitate în organismul statului” marca o sincopă în momentul cînd constata că aceste cerințe erau formulate, demonstrate și cerute de partidul socialist, de ani de zile. Temîndu-se să nu fie acuzat de adversarul politic conservator că prin asemenea reforme s-ar satisface revendicările socialiștilor, el se grăbea să adauge, prudent dar neconvîngător: „făcînd aceasta, fiți siguri, nu facem operă socialistă, ci operă de conservățiune socială”. Sigur că ideologul liberal nu avea o informație prea bogată asupra socialismului și chiar asupra activității socialiștilor români, de vreme ce el se făcea a nu ști că în programul partidului social-democrat din România exproprierea marii proprietăți și introducerea votului universal se aflau pe primele locuri. Căutînd să-i înfunde pe conservatorii retrograzi pe terenul teoriei socialiste, C. Banu revendica pentru partidul liberal titlurile principale în combaterea socialismului. „Ne strigați că sintem socialiști, și uitați că noi facem opera cea mai antisocialistă. Da! Atunci cînd sporim proprietatea (numărul de proprietari — N.C) facem opera cea mai antisocialistă”²⁰.

Chemat la guvern de către rege chiar în primele zile ale anului 1914, sub presiunea agitației programului de reforme, partidul liberal a cîștigat, cum era de așteptat în practica electorală de atunci, și „alegerile” din februarie 1914. Parlamentul ales a avut o existență scurtă — el trebuind să fie dizolvat la 20 aprilie 1914 în vederea alegerii unei „Adunări constituante” — care să modifice constituția în sensul realizării reformelor. Cu toate acestea, parlamentul din 1914 ne-a lăsat o imagine bogată — un fel de caleidoscop — al peisajului politic românesc, colorat mai puternic decît de obicei, prin șocul provocat de ideea „reformelor”. Dezbaterile din lunile februarie-aprilie, ca și cele din luna iunie 1914 reprezintă, de fapt, ultima oglindă a vieții și lumii politice românești din perioada antebelică. Aici se vede agonia partidului conservator, incapabil de a se adapta cît de cît la imperativele social-economice ale timpului, o anumită întinerire a partidului liberal care avea să-i consolideze poziția de principal partid de guvernămînt în perioada următoare, precum și afirmarea unor personalități care aveau să joace un rol important în perioada postbelică, așa cum a fost cazul lui Nicolae Titulescu.

Din păcate, la dezbaterile reformelor în parlament nu a putut lua parte nici un reprezentant al partidului cel mai popular, cel mai legat de masele largi ale poporului, partidul social-democrat. Sistemul electoral, pe care îl infierau ca necorespunzător însiși deputații liberali din 1914, lipsise partidul cla-

¹⁸ Dezbaterile Adunării Deputaților, 1913—1914, p. 131.

¹⁹ Idem, 1913—1914, p. 49.

²⁰ Idem, 1913—1914, p. 50.

sei muncitoare de posibilitatea trimiterii în parlament a reprezentanților săi. Dar cuvîntul socialistilor care nu s-a putut auzi în incinta parlamentului în 1914 a pătruns în mase prin presă și adunări publice așa de adînc încît „România muncitoare” putea anunța în iulie 1914 intenția Partidului social-democrat de a forța cu ajutorul maselor, realizarea unor reforme cu adevărat democratice. „Poporul trebuie să rămînă de acum mereu amenințator, continuu amenințator în fața Constituantei mincinoase. Și în ziua cînd dînsa se va aduna... țărănimea și muncitorimea să se coboare în stradă. Prin stradă și pe baricade și-a cucerit burghezia libertățile ei, pe stradă și pe baricade e dat poporului proletar să și le cucerească pe ale sale”²¹.

Cu toate că erau puține vocile care se ridicau în parlament în mod sincer pentru apărarea intereselor maselor populare, îndeosebi ale țărâni-mii, în timpul dezbaterilor s-au prezentat date și fapte și s-au făcut aprecieri deosebit de pătrunzătoare cu privire la raporturile reale dintre clasele sociale, la regimul social-politic și economic. La multe dintre aceste aprecieri poate subscrie astăzi istoricul marxist, deoarece, ele, deși făcute în inflăcărarea discuțiilor (sau poate tocmai datorită inflăcărării!), au surprins elementele caracteristice ale stării de lucruri din țară. În complicata dispută parlamentară, nevoia de argumente silea pe combatanți să mărturisescă adevărurile cele mai crude la adresa regimului, ai căror componenți și beneficiari erau cei mai mulți dintre preopinenți.

În fond, așa cum reiese din „dezbaterile” pe marginea reformelor, cei care își luaseră sarcina realizării lor, nu aveau, după cum au arătat Iorga și chiar unii conservatori, nici autoritatea morală nici interesul să slujească o clasă socială — țărănimea cu care avea prea puține legături. Însuși C. Stere declara, dealtfel, că „nu noi am inventat problema, ea ni s-a impus de istorie, de tot trecutul acestui neam”²².

În cadrul dezbaterilor din parlament ne rețin atenția interven-țiile înveșmîntate cu ecouri profunde din istoria țării, ale lui Nicolae Iorga. Cu cunoscuta-i aplecare spre sufletul țărânimii, Iorga a respins ideea că proprietarii moșieri stăpîneau pămîntul în chip legitim; aceștia arătau „o grămadă de acte pecetluite, cu iscălituri prin punere de deget, ale unor oameni care, în cea mai mare parte nu știau ce însemnează această adevărire din partea lor”. Ori, continua Iorga „atunci cînd țăranul simte că pămîntul acela are o legătură cu el, aceasta este nu o închipuire a minții lui, ci aceasta este o amintire istorică care trăiește în sufletul lui și pe care nici o lege, nici o administrație n-a fost în stare să le înlăture”²³.

În Adunarea Constituantă o poziție democratică, înaintată a adoptat Constantin Mille care, în ciuda inconsecvențelor sale de ziarist, păstra încă viu fondul criticii de proveniență socialistă la adresa regimului social-politic al țării. Ca și socialistii care nu credeau în intențiile democratice ale liberalilor, socotite de ei manevre demagogice, Mille exprima, de asemenea, îndoieli cu privire la realizarea reformelor anunțate. „Părerea mea, declara Mille în parlament, este că partidul liberal nu e în măsură să facă o reformă democratică largă. Și această credință a mea o întemeiez pe motive pe care le scot din vechea mea educațiune socialistă... Or, această

²¹ „România muncitoare”, 22 mai 1914.

²² Dezbaterile Adunării Deputaților 1913—1914, p. 130.

²³ Dezbaterile Adunării Deputaților 1913—1914, p. 122.

educație socialistă îmi spune că reformele serioase și adânci nu se pot face decît de către clasa pentru care se legiferează... Ceea ce voește să facă partidul liberal, în comparațiune cu celelalte două partide este a crea o supapă de siguranță... După 1907, după mobilizarea de anul trecut, cele trei partide de guvernămînt au constatat că... este periculos a lăsa închis acest vulcan care fierbe surd”²⁴.

Evidența necesității celor două reforme nu era suficientă pentru miopia politică a partidului conservator. Un Constantin Argetoianu apăra cu strășnicie, într-o broșură, marea proprietate de pericolul expropriării, invocînd avantajele productivității sporite²⁵. Iar bătrînul conservator junimist P. P. Carp, temporar șef al partidului conservator, a rostit în parlament o adevărată pledoarie împotriva reformelor, socotite a fi „o tristă perspectivă”, ale cărei consecințe vor fi „grave” și „apropiate”. El condamna cu vehemență „orice complicitate a partidului conservator cu partidul liberal”²⁶.

Partidul conservator-democrat, condus de Take Ionescu, căutînd să profite de pe urma ciocnirii inevitabile dintre liberali și conservatorii-moșieri, a adoptat o poziție oscilantă, atît în privința reformei electorale — pentru care recomanda două colegii²⁷ — cît și a celei agrare. Ne reține atenția o declarație a lui Take Ionescu care ne arată cum acest politician care a împins demagogia pe culmi încă neatinse pînă la el, avea totuși inconștiența să justifice și în 1914 represiunea sîngerоasă a răscoalei, făcîndu-și un merit din „uitarea” intenționată a răscoalei: „Cu toate luptele pe care le-am avut cu liberalii... nimeni nu m-a auzit niciodată aducîndu-le pe dinaintea ochilor spectrul împușcărilor din timpul represiunii și nici făcînd cuiva vreo învinuire pentru trista necesitate la care partidul liberal a fost condamnat”²⁸.

Analiza cea mai serioasă, asupra cauzelor reformelor și a conținutului pe care voiau liberalii să li-l dea — o adevărată analiză științifică — au realizat socialistii. Mai multe studii publicate în revista „Viitorul social” din anul 1914 — au scos în evidență că „exproprierea parțială a marii proprietăți și colegiul unic n-au și nu vor avea alt scop decît a crea sub cerul României încă cîteva mii de privilegiați, lăsînd sute de mii de țărani... fără o prăjină de pămînt și fără drepturi politice”²⁹. Dacă partidul liberal ar proceda altfel, se arăta în studiul din care am citat mai sus, „el ar tăia eraca pe care stă, s-ar sinucide dacă ar da pămînt țăranilor și dacă ar acorda votul universal la toți cetățenii țării”. Concluziile acestea erau deduse din analiza politicii liberale în timpul guvernării lor din 1907—1910, cînd prin legiurile votate, liberalii au contribuit la întărirea unei categorii restrînse de țărani înstăriți. În aceeași tendință, prin reforma agrară anunțată în 1914, liberalii căutau „să-și întărească situația politică zdruncinată, chemînd la viață publică nu pe poporul

²⁴ Idem 1914—1915, p. 98.

²⁵ C. Argetoianu, *Marea noastră proprietate și exproprierea*, București, 1913.

²⁶ Dezbaterile Adunării Deputaților 1913—1914, p. 95.

²⁷ Dezbaterile Adunării Deputaților 1913—1914, p. 116.

²⁸ Idem 1913—1914, p. 116.

²⁹ „Viitorul social”, nr. 8—9, martie 1914, p. 349.

român, ci câteva mii de țărani, pe care ei cred să-i stăpânească prin băncile populare”³⁰ (subl. ns—N. C.).

Un motiv important care inspira neîncredere socialiștilor în eficiența reformei agrare îl constituie limita de 1 000 ha, de la care urma să se aplice exproprierea, ceea ce, pe lângă faptul că era de natură să asigure perpetuarea puterii economice — și implicit politice — a moșierimii, lăsa o cantitate de pământ disponibilă pentru improprietărirea țăranilor, cu totul nesatisfăcătoare. După date comunicate de Uniunea Sindicatelor Agricole existau unele județe (Vâlcea, Gorj, Mehedinți) în care posibilitatea improprietării era practic exclusă, nefiind decât câteva sute de hectare disponibile !

Așa cum aveau hotărât încă din programul Uniunii socialiste din 1908 și așa cum au reafirmat la Congresul din aprilie 1914, socialiștii români considerau că singura soluție eficientă în problema agrară era „*exproprierea totală a marii proprietăți*”.

În ce privește reforma electorală, socialiștii — prin pana doctorului Ottoi Călin — autorul unor studii remarcabile publicate în acei ani — explicau anunțarea ei „din senin” printr-o serie de factori social-economici și politici preciși. Partidul clasei muncitoare din țara noastră, care înscrisesse în programul său încă din 1893 la loc de frunte introducerea votului universal nu putea să nu suspecteze „democratismul” subit al liberalilor cu privire la această reformă. Mai întâi se observa că liberalii nu anunțau „de bună voie” reforma electorală, ci constrinși de realitățile sociale (între altele, de curînd fusese *impus* votul universal în Austria, Ungaria, Italia, etc). În explicația autorului socialist — care ni se pare întrutotul științifică — interesul liberalilor pentru lărgirea dreptului de vot era determinat de însăși dezvoltarea economică a țării. „Noi continuăm a fi mereu o țară agricolă, o țară de mari proprietari și de țărani, scria Ottoi Călin ; dar în același timp, industria, comerțul, instituțiile și băncile de credit au luat un avînt mare ; păturile marii și micii burghezii s-au dezvoltat mult ; păturile intelectuale și funcționărești de la orașe și sate de asemenea... Dar forma legală, legea electorală, care sancționează acest raport a rămas aceeași ca atunci cînd a fost prima oară introdusă... Această lege constituie un corset de forme juridice care strînge prea mult trupul puternic al claselor burgheze în creștere, numeroase și însemnate, care își găsește expresia în partidul liberal”³¹ (subl. ns—N. C.). Un rol important în întărirea unor categorii sociale înstărite în lumea satelor l-a avut guvernarea liberală de după 1907. Or, această mică burghezie, produs al instituțiilor create de liberali, nu avea forța politică în sistemul electoral existent, pe măsura poziției ei economice. Elementul definitor al calculului partidului liberal în problema reformei electorale l-a constituit limitarea „colegiului unic” la „*știutorii de carte*”, adică exact la proaspăta clientelă politică liberală din lumea satelor. Combătînd „democratismul” liberalilor, Ottoi Călin arăta că aceștia, pentru a preveni eventuale surprize în condițiile măririi corpului electoral, au sugerat deja, ca măsură de siguranță, întărirea rolului Senatului !

³⁰ Ibidem, p. 350.

³¹ Dr. O. Călin, *Reforma electorală liberală*, în „Viitorul social”, nr. 10, mai 1914, p. 465.

Cu prilejul alegerilor pentru Adunarea Constituantă, partidul clasei muncitoare a publicat mai multe manifeste, unele sugestive prin înseși titlurile lor : *Vrem expropriere totală, Votul universal, Ce sînt și ce vor socialiștii?* etc. Prin toate acestea partidul clasei muncitoare a arătat cu claritate necesitatea realizării unor reforme profund democratice, care să contribuie efectiv la progresul general al poporului și al țării.

Amînată pentru toamna anului 1914, modificarea Constituției în vederea realizării celor două reforme a fost înlăturată de pe ordinea de zi, din cauza izbucnirii războiului la frontierele țării. Reformele aveau însă să fie realizate în împrejurări mai puțin favorabile claselor dominante, la sfîrșitul războiului, cînd sub presiunea avîntului revoluționar al maselor, atît reforma agrară cît și reforma electorală au căpătat dimensiuni mult mai întinse decît era dispus partidul liberal să acorde în 1914. Evenimentele confirmaseră încă o dată — cum avea să mai confirme și în viitor — justetea poziției partidului clasei muncitoare.

La originea acestor reforme se aflau marea răscoală țărănească din 1907 și lupta mișcării muncitorești, pentru îmbunătățirea vieții maseilor largi ale țărănimii.

Evoluția vieții politice din România în perioada interbelică a generat diverse aprecieri cu privire la reformele realizate la sfîrșitul războiului. „Cînd în 1931 sau 1932, scria M. Gh. Bujor cu indignare, politicienii noștri au stat la taifas în Cameră asupra subiectului : *cui revine meritul reformelor?* ei l-au atribuit firește lor sau regelui Ferdinand. Dar nimeni... n-a spus un cuvînt despre meritul cel mare și inițial al mișcării noastre vechi și noi, care cu prețul atîtor jertfe... a făcut posibilă realizarea lor de mai tîrziu”³².

Istoria trebuie să valideze punctul de vedere exprimat de M. Gh. Bujor, care este corespunzător adevărului : marile reforme de la sfîrșitul primului război mondial — care au schimbat într-o anumită măsură structura social-economică și politică a țării — au fost rezultatul luptei clasei muncitoare și a țărănimii, ale cărei răscoale — și în primul rînd marea răscoală din 1907 — au impus, ceea ce partidul liberal, dar și mai puțin celălalt partid al claselor dominante, nu ar fi realizat niciodată din proprie inițiativă sau de bună voie reforma agrară și introducerea votului universal.

Inițiativa a aparținut celei mai înaintate forțe a societății românești — partidului clasei muncitoare, care ani de zile a propagat și a luptat pentru realizarea celor două mari reforme. În împrejurările favorabile luptelor revoluționare din anii 1918—1920, forța clasei muncitoare și a țărănimii era de nestăvilit iar clasele dominante, prin partidul liberal, au fost nevoite să anunțe și să realizeze marile reforme, gîndite și introduse în conștiința publică de partidul clasei muncitoare.

Răscoala din 1907 și luptele muncitorești din 1918 au constituit argumentele.

³² „Proletarul”, nr. 71, 18 martie 1934.